

Міжкультурная адукацыя і беларуская спецыфіка

Тамара Мацкевіч — кіраўнік адукацыйнага аддзела ГА "Цэнтар Супольнасць".

Тамара Мацкевіч

28

Міжкультурная адукацыя — амерыканскі тэрмін. Сама спецыфіка краіны, абсалютную большасць насельніцтва якой складаюць імігранты розных краін, культур, рэлігій, расаў, вымагае вялікай увагі менавіта гэтаму кірунку адукацыі. Мэта міжкультурнай адукацыі — навучыць розных людзей бесканфліктна жыць разам. Апошнім часам усё больш і больш значэння надаецца пабудове мультыкультурнага грамадства і ў іншых краінах, бо працэсы глабалізацыі суправаджаюцца міграцыяй, неабходнасцю зносінаў з людзьмі розных нацыянальнасцяў, веравызнання, палітычных поглядаў і сацыяльных груп. У аснову мультыкультурнай адукацыі закладзены талерантнасць як цярпімасць да разнастайнасцяў, роўныя шанцы на адукацыю і забеспячэнне роўнага жыццёвага старту, эмансіпацыя, раўнаважнасць усіх культур і годнасць кожнай асобы. Кожная краіна выпрацоўвае ўласную палітыку ў галіне мультыкультуралізму і адпаведна ёй будзе сваю адукацыйную стратэгію. [1]

Яшчэ Дзмітрый Ушыньскі пісаў: "У кожнага народа свая сістэма выхавання. Вопыт іншых народаў у справе выхавання з'яўляецца каштоўнай спадчынай для ўсіх, але дакладна ў тым жа сэнсе, як і досвед сусветнай гісторыі належыць усім народам. Як нельга жыць па ўзору чужога народа, так і нельга выходзіць па чужой педагагічнай сістэме, якой бы яна ні была прыгожай і добра прадуманай. Кожны народ у гэтых адносінах павінен мець натуральныя сілы". [2] У найвялікшай ступені гэты тэзіс актуальны для міжкультурнай адукацыі: аб'яднаная Еўропа складаецца з мноства нацыянальных дзяржаў, дзе ёсць свае тытульныя нацыі, дзяржаўныя мовы, шматвекавая культурная спадчына і традыцыі. Таму дадатковая мэта тут — не згубіць гэтыя традыцыі ў глабалізаванай прасторы.

У СССР таксама меўся шматгадовы досвед своеасаблівай "міжкультурнай адукацыі", ахвярамі якой з'яўляемся і мы — беларусы. Яшчэ ў 30-я гады ў СССР многія прадстаўнікі нацыянальных элітаў былі абвінавачаныя ў нацыяналізме. Іх кнігі былі забаронены, нацыянальныя школы — пакінуты без падручнікаў і кваліфікаваных спецыялістаў. Пазней у Праграме КПСС (1961 г.) стварэнне "агульнанароднай дзяржавы" было названа адной з важнейшых задач партыі. Меркава-

лася, што развіццё савецкіх нацый павінна прайсці праз іх "збліжэнне", і гэта, як было сказана, стане прыступкай на шляху іх поўнага "зліцця". Мелася на ўвазе, што ў працэсе пабудовы бяскаласавага грамадства адбудзецца сціранне нацыянальных адрозненняў, у тым ліку і моўных, што палітыка асіміляцыі і русіфікацыі прывядзе да стварэння новай гістарычнай "агульнасці" пад назвай "советский народ". Гэты народ будзе мець інтэрнацыянальную свядомасць, гаварыць на адзінай мове міжнацыянальных зносінаў — рускай, і арыентавацца на адну культуру — таксама рускую. [3]

Скончылася гэта тым, што, як толькі гэтай "новай агульнасці" далі мінімум свабоды, яна за год утварыла аж 14 асобных нацыянальных дзяржаў. А ў пятнаццаці — шматнацыянальнай — больш за 15 год не сціхаюць міжэтнічныя канфлікты.

Таму, перш чым паддацца моднаму памкненню і пачаць міжкультурна адукоўваць нашу нацыю, трэба разабрацца з мэтамі, зместам і метадамі такой адукацыі, яе месцам у агульнай сістэме грамадзянскай адукацыі ў краіне.

Міжкультурная адукацыя мае на мэце навучанне мірнаму суіснаванню і ўзаемнаму ўзбагачэнню культур, якія складаюць грамадства. Мультыкультурная адукацыя мае на ўвазе ўзаемадзеянне, абмен, ламаць стэрэатыпаў, узаемнасць і аб'ектыўную салідарнасць. [4]

Зразумела, што паняцце "культура" значна шырэйшае за нацыянальную культуру і рэлігійныя традыцыі. Сваю культурную прастору ўтвараюць групы людзей, што адрозніваюцца ад іншых па сацыяльным статусе, гендэрнай прыналежнасці, палітычных поглядах, узросце і г.д. Але, прааналізаваўшы даступную літаратуру па мультыкультуралізму, можна зрабіць выснову: абсалютная большасць увагі надаецца менавіта міжнацыянальным і міжканфесійным узаемаадносінам.

Міжкультурная адукацыя ў Расійскай Федэрацыі мае, напрыклад, дзве галоўныя мэты: па-першае, задавальненне адукацыйных патрэбаў прадстаўнікоў нацыянальных меншасцяў, па-другое, падрыхтоўку грамадзян да жыцця ў поліэтнічным грамадстве. [3]

Якая ж мэта міжкультурнай адукацыі можа быць у Беларусі?

Калі разглядаць міжнацыянальныя і міжканфесійныя стасункі, адукацыйныя грамадскія арганізацыі на дадзеным этапе могуць зрабіць нямнога. Наша краіна слаба прывабная для эміграцыі з палітычных ды эканамічных прычын, таму не перанаселеная носьбітамі чужых культур. Да таго ж урад Беларусі вядзе палітыку самаізаляцыі. Нацыянальныя меншасці, што традыцыйна насяляюць нашу краіну — палякі, татары, яўрэі, украінцы — ніколі не мелі ніякіх дадатковых праблемаў у параўнанні з нацыянальнай большасцю — беларусамі. Можа таму гэта ёсць крыніцай славаў тагачаснай талерантнасці: гістарычна разам з усімі нацыямі мы змагаліся супраць агульных ворагаў, аднолькава пад рознымі акупацыямі парушаліся нашы правы, ды і зараз немагчымаць развіваць адукацыю на роднай мове, парушаюць правы на аб'яднанне грамадзян, на свабоду слова і іншыя праблемы тычацца ў роўнай ступені ўсіх грамадзян Беларусі і аб'ядноўваюць іх, а не раздзяляюць. Апошні прыклад з ціскам на Саюз палякаў выклікаў абурэнне ўсіх дэмакратычна настроеных людзей Беларусі, не гледзячы на іх нацыянальнасць ці рэлігійную прыналежнасць.

Жыхары Беларусі маюць агульную спадчыну савецкай “мультикультурнай адукацыі”. Згодна з вынікамі апытання, праведзенага Інстытутам сацыялогіі НАН Беларусі ў 2000 годзе ва ўсіх абласцях Рэспублікі, 40,3% апытаных беларусаў усведамляюць сваю нацыянальную прыналежнасць у нязначнай ступені. Нягледзячы на тое, што з часоў распаду СССР і ўтварэння суверэннай Беларусі прайшло больш за дзесяць гадоў, амаль кожны чацвёрты яе грамадзянін (23,8%) па-ранейшаму усведамляе сябе савецкім чалавекам. [5]

Як вынік савецкай спадчыны і незразумелай адукацыйнай палітыкі ў большасці беларускіх школ беларуская мова і літаратура, а таксама мовы нацыянальных меншасцяў, дагэтуль выкладаюцца толькі як прадметы. У такой сітуацыі школы не могуць выконваць функцыі трансляцыі культуры з пакалення ў пакаленне. У выніку вучні не ведаюць роднай мовы, культуры, традыцый свайго народу. У дадатак нас пазбавілі праўдзівай гісторыі, магчымасці захоўваць рэлігійныя традыцыі, а рэлігія — частка нацыянальнай культуры. Таталітарная ідэалогія стварыла сітуацыю, калі маладое пакаленне беларусаў і прадстаўнікоў нацыянальных меншасцяў прыйшло да этнакультурнага нігілізму, адсутнасці гістарычнай памяці, нацыянальнай самасвядомасці. Гэта стала прычынай непазбежнай страты народамі і этнічнымі групамі сваіх культур. Дык пра якую міжкультурную адукацыю ў еўрапейскім разуменні можа ісці гаворка?!

У сувязі з вышэйсказаным, першым этапам мультикультурнай адукацыі ў Беларусі павінна быць адукацыя культурная. Адукацыя, якая дапамагае працэсам этнакультурнага вызначэння. Гэта адукацыя, накіраваная на пераадоленне савецкіх стэрэатыпаў. Пакуль каштоўнасці арыентаваны большасцю беларусаў маюць падсвядома нацыянальны характар, але свядомасць знаходзіцца ў савецкай ментальнасці. Яны адрозніва-

юцца ад сістэмы дэмакратычных каштоўнасцяў, якая сфармавалася на вызначаным этапе развіцця заходняй цывілізацыі. Напрыклад, нецярпімасць да іншай думкі ці палітычных апанентаў, недаацэнка саміх сябе — гэта цалкам савецкі набытак.

З іншага боку, сучасная беларуская дзяржава фактычна сама дэманструе неталерантнасць да сваіх грамадзянаў і падаўляе ўсялякія праявы мультикультурнасці, у першую чаргу палітычнай. Пры адсутнасці даступнай праўдзівай альтэрнатыўнай інфармацыі дзяржаўныя СМІ фармуюць негатыўныя вобразы розных сацыяльных груп: праадпрымальнікаў, апазіцыйных палітычных сіл, грамадскіх дзеячоў, нацыянальных меншасцяў, неправаслаўных вернікаў і г.д., правакуючы беларусаў на неадекватнае стаўленне да штучна створаных “ворагаў”. [6]

Мэтай мультикультурнай адукацыі павінна стаць вяртанне традыцый талерантнасці беларускага грамадства. Звернемся да беларускага гістарычнага досведу. Беларускія мястэчкі і гарады спрадвеку былі поліэтнічнымі. Так, напрыклад, у Гомелі паводле перапісу 1897 г. склад насельніцтва быў наступны: яўрэі — 55,4%, рускія — 19,4%, беларусы — 17,6%, палякі — 4,3%, украінцы — 2,3%, іншыя — 1%. Такі склад насельніцтва быў тыповы для гарадоў Беларусі як вынік існавання з канца 18 стагоддзя “мяжы яўрэйскай аселасці”. Яўрэйская і беларуская культуры шмат перанялі адна ад адной у мовах, звычаях, легендах, паўсядзённым жыцці. Даволі вялікай па колькасці этнаканфесійнай групай у Беларусі былі стараверы, якія пераследаваліся расійскім урадам. Тут яны атрымалі землі, і, што вельмі важна, свабоду веравызнання. Побач з беларускай культурай заўсёды існавалі культуры перасяленцаў. Характэрна, што гэтыя культуры мірна суіснавалі, узаемна ўзбагачаліся, але не змешваліся. [6]

У гісторыі якой краіны можна знайсці столькі прыкладаў расавай ды рэлігійнай цяргімасці?

Акрамя вышэй азначаных праблем, у памкненні здзяйснення мультикультурнай адукацыі існуе яшчэ небяспека неабдуманнага капіравання заходніх мадэляў, якія выкарыстоўваюцца ў гэтым накірунку іншымі краінамі.

Па-першае, нам заўсёды даспадобы перайманне досведу іншых, безумоўна больш дасведчаных у сучасных тэндэнцыях мультикультуралізму краін — Амерыкі, Канады, краін Еўрасаюза. Прафесар Гёран Тэрбарн (Göran Therborn) выдзяляе чатыры тыпы існуючых мультикультурных грамадстваў, у кожнага з якіх сваё гістарычнае паходжанне і свая дынаміка. Гэта імперыі, якія існавалі да эпохі сучаснасці, каланіяльныя і былыя каланіяльныя грамадствы, пасяленні ў Новым Свеце і постнацыянальныя мультикультурныя грамадствы, характэрныя, напрыклад, для сучаснай Заходняй Еўропы [7]. У класіфікацыі Тэрбарна беларускае грамадства будзе хутчэй разглядацца як былое каланіяльнае, чым еўрапейскае постнацыянальнае. Бо постнацыянальнае мультикультурнае “узнікла пасля паспя-

ховага стварэння нацый і разгортваецца ў межах нацыянальных дзяржаў”, а экскаляцыйная — характэрны з’яўляецца “культурнай дынамікай стварэння нацыі” [7]. Зыходзячы з гэтага, зразумела, што кожны тып грамадства патрабуе міжкультурнай адукацыі згодна сваёй спецыфікі. А ці задумваўся хто пра гэта, робячы копіі чужых распрацовак пад час падрыхтоўкі матэрыялаў для свайго семінара?

Па-другое, трагедыя 11 верасня у Нью-Йорку, забойства галандскага рэжысёра Ван Гога, выбух у лонданскім метро, які ўчынілі адукаваныя імігранты не першага пакалення, прадстаўнікі сярэдняга класа, прайшоўшыя поўны цыкл еўрапейскай міжкультурнай адукацыі, гавораць, што не ўсё так добра з гэтай адукацыяй. Трэба ў ёй нешта мяняць. І зараз еўрапейскія краіны пераглядаюць не толькі міграцыйнае заканадаўства, але і канцэпцыю міжкультурнай адукацыі. Шмат хто яе крытыкуе за тое, што яна акцэнтуюе ўвагу на культурных адрозненнях, мімаволі вядзе да ўзмацнення дыскрымінацыі. [8]

Еўрапейскія краіны перажываюць крызіс міжкультуралізму. Газета *Guardian* піша: “У многіх адносінах Нідэрланды з’яўляюцца своеасаблівым тыглем унутры Еўропы, паколькі пытанні іміграцыі не знаходзяць рашэння.” Напрыклад, эканамічныя аргументы, якія прыводзілі і левыя міжкультуралы, і кансерватары-рыначнікі, тычыліся таго, што іміграцыя аднаўляе старэючае насельніцтва, пастаўляе працоўныя рэсурсы і генеруе прадпрымальніцкую актыўнасць, проста не ставяцца да Нідэрландаў. Не адбылося агульнага эканамічнага ўнёску і якасных зменаў насельніцтва, бо ў канцы 70-х у Нідэрланды былі запрошаны нізкакваліфікаваныя работнікі. Па звестках Поля Шэфера (Paul Scheffer) — прафесара сацыялогіі Амстэрдамскага ўніверсітэта, да 60% эмігрантаў першага пакалення з Турцыі і Марока з’яўляюцца беспрацоўнымі.

У межах аднаго пакалення Нідэрланды прайшлі шлях ад жыццярэадасна адчыненых дзвярэй для эміграцыі да трывожнага пратэксцыянізму. Напрацягу 1990-х гадоў у краіне не было літаральна ніякай іміграцыйнай палітыкі і панаваў неўпарадкаваны артадаксальны міжкультуралізм. Колькасць людзей, якія знайшлі прытулак павялічылася з 3500 у 1985 да 43000 у 2000 годзе і стала самай вялікай у Еўрасаюзе. У 2001 годзе 46% жыхароў Амстэрдама складалі імігранты ў пер-

шым і другім пакаленні. Менавіта ў Нідэрландах славыты еўрапейскі міжкультуралізм, з яго тэндэнцыяй прадуцыраваць сепрэгацыю, найбольш драматычна расквітнеў і памёр. [9]

Трэба пераглядаць і метады міжкультурнай адукацыі. Відавочна, старымі метадамі не ўдалося дасягнуць поспехаў у пабудове міжкультурнага грамадства з агульнымі каштоўнасцямі. Апытанне, якое тычылася ўяўленняў еўрапейцаў пра розныя каштоўнасці — ад рэлігіі, сям’і і працы да дэмакратыі і талерантнасці — паказала, што такога паняцця, як еўрапеец не існуе. “Еўрапейскай ідэнтычнасці ніколі існаваць не будзе!” — такую выснову робяць даследчыкі. [10]

Калі браць прыклад Беларусі, дзе ніколі не было і не магло быць міжэтнічных канфліктаў, то мы можам і павінны быць не акцэптарамі чужых мадэляў у галіне міжкультуралізму, а хутчэй стваральнікамі метадыкаў і распаўсюднікамі беларускага досведу. Беларусы вельмі добра інтэгруюцца ў любое грамадства. Мы нават не маем моцных беларускіх эмігранцкіх згуртаванняў за мяжой, якія ёсць у іншых народаў. Відаць, няма вялікай патрэбы. З іншага боку, у нашай краіне маецца значны досвед як інтэграцыі (напрыклад, беларускіх татараў), так і асіміляцыі іншых народаў, негвалтоўнага, паступовага далучэння іх да беларускай культуры, ладу жыцця. Прыкладам могуць служыць расійцы, якія з цяжкасцю інтэгруюцца ў іншых еўрапейскіх і постсавецкіх краінах, таму часта ўтвараюць там радыкальныя і крымінальныя арганізацыі, у Беларусі яны садзяць бульбу, закатваюць сотні слоікаў на зіму ды ўключаюцца ў грамадскае жыццё.

Гэты артыкул не мае на мэце непрызнанне досведу іншых краін у галіне міжкультурнай адукацыі. Гэты артыкул заклікае не пачынаць раптоўна “вучыць абарыгенаў”, а спачатку даследаваць стан беларускага грамадства, вызначыць яго сацыяльныя замовы і спецыфічныя патрэбы ў міжкультурнай адукацыі, прааналізаваць, які досвед у нас ёсць, і дабудоўваць думачы, адаптоўваючы, не рушачы.

Беларусы ўжо ў 16 стагоддзі мелі Статут Вялікага княства Літоўскага — самую прагрэсіўную ў тыя часы канстытуцыю ў Еўропе, але з розных прычын дагэтуль не могуць аднавіць традыцый канстытуцыйналізму. Трэба глядзець, каб з міжкультурнай адукацыяй мы не атрымалі тое ж самае.

Літаратура:

1. <http://folk.uio.no/leirvik/OsloCoalition/IngeEidsvaag0904.htm> — Papers and resource materials for the global meeting on TEACHING FOR TOLERANCE. Oslo, 2-5 September 2004 — The Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief
2. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. М., 1988. Т.2. — С.163.
3. Состояние и перспективы развития национальных систем образования в России // Руслан Хайруллин. — <http://www.prof.msu.ru/publ/book/eif2.html>
4. <http://eycb.coe.int/edupack/12>
5. Ніва № 47 (2376), 25 лістапада 2001 г.
6. Пытанні талерантнасці. Гісторыя, сучаснасць, перспектывы. Менск, 2005. — С. 21.
7. <http://www.sociologica.ru/Journal/01tra1.pdf>
8. <http://www.bristol.ac.uk/ias/roundtables/modood240505.html>
9. <http://www.guardian.co.uk/religion/Story/0,2763,1485433,00.html>
10. <http://www.inopressa.ru/taz/2005/10/17/15:42:11/europe> — Газета “Die Tageszeitung”